

Indeý mifologiýasynda mistiki jandarlar

Category: Kitapcy, Mistika we fantastika, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Indeý mifologiýasynda mistiki jandarlar KIZILDERİLİ
MITOLOJİSİNDE MİTİK HAYVANLAR

Dünya mitolojilerinde bazı hayvanlar insanlar tarafından saygı duyulur bir konuma getirilmiştir. Bu konum zaman içerisinde değerinden bir şey kaybetmemiş aksine kült haline getirilmiştir. Makalemizde bu hayvanlardan baykuş, ayı, yılan, örümcek, kaplumbağa, kirpi, possum, geyik ve yaban sığırı yer almaktadır.

Tabiatla iç içe yaşamış olan Kızılderili mitolojisinde geniş ölçüde yer alan bu hayvanların yaratılması da mitolojik bir zeminde gerçekleşmiştir. Kızılderili mitolojisinde de yer bulan inanca göre Tanrı Maheo, ilk yarattığı insanın yaşamını devam ettirmesi için hayvanları yaratmıştır.

Şayen kabilesinin yaratılış efsanesine göre Büyük Ruh Maheo, ilk insanı ve ilk insana eşi yarattıktan sonra onları beslemek ve onlara bakmak için hayvanlar yaratır. Bu yaratma efsanede, “Yiyecek ve elbise yapmak için onlara geyikler, süslerini yapmak için oklu kirpiler, açık ovalarda hızlı ceylanlar ve toprakta yuva yapan kır köpekleri vermiş (Marriott-Rachlin, 2003: 44) şeklinde geçmektedir.

Diğer efsaneler ve mitik anlatılarda geçen hayvanlar aşağıdaki başlıklarda şu şekilde incelenmiştir:

1. Baykuş

Kuşlar, insanlığın var olmaya başladığı zamandan beri insan hayatında önemli bir yer edinmiştir. Farklı fiziki davranışları ve hareket kabiliyetleri ile insanların dikkatini çekmiştir.

Kuşlar, normal hayatta yer aldığı gibi güzel sanatlarda ve

edebiyatta da kendini göstermiştir. Ancak bu kadar olumlu yanının aksine olumsuz olarak kabul edilen kuşlar da mevcuttur. Olumsuz kabul edilen kuşların başında ise “baykuş” gelmektedir. Yas, ölüm, üzüntü gibi anlamlar üstlenen bu hayvan birçok toplumda görülmesi istenmeyen kuşlar arasındadır.

Baykuşun genel olarak uğursuzluk getirdiği inancında baykuşun iri kafasının hareket kabiliyeti (270 derece dönebilme özelliği), geceleri de görmesini sağlayan ve ışık saçan kocaman gözlerini büyüterek serçe gibi kuşları adeta büyüleyerek avlaması, sessizliği delen ötüşüyle viranelerde yaşaması ve çıkardığı sesin sevilmemesi sayılabilir (Kaman, 20015: 1139-1140).

İnsanlığın tabiatla iç içe olması ve hayvanlarla da yakın ilişkiler kurmaları sebebiyle insanlık, bu varlıklara karşı belirli inanç unsurları geliştirmiştir. Bu durumda Şamanizmde genel etkisinin görüldüğü gözden kaçmamaktadır.

Baykuşun genellikle karanlıkta ve mezarlıklarda dolaşması ise karanlıkta keskin bir görüşe yani görünmeyeni görmeye ilişkin yeteneğinden ve ölümlerin ruhlarına karanlıkta rehberlik etmesine bağlanmıştır (Kaman, 20015: 1140).

Baykuş ile ilgili inanç boyutunda oluşan bu negatif yargılar toplumlara göre farklılık arz etmektedir. Baykuşa karşı geliştirilen bu olumsuz yargı her toplumda görülmemektedir. Anadolu’da ve Kızılderililer arasında var olan olumsuz yargıya karşılık baykuş, Yunan mitolojisinde tam tersi olumlu bir anlam kazanmıştır.

Baykuşun Yunan mitolojisinde “Athena kuşu” olarak uğur simgesi sayıldığı görülmektedir. Baykuş, koca kafası, avını kapıdaki mahareti, yani gösterdiği akıl, hüner ve marifet ile Zeus’un koca kafasından doğmuş olan kızı Athena’yı temsil eder (Kaman, 20015: 1139-1140).

Genel olarak kötü yazı ve ölüm habercisi olarak bilinen baykuş farklı olarak Kızılderili mitolojisinde ve Cahiliye Araplarından benzer olarak geçmektedir. Ölen kişinin ruhunun Baykuş donuna girerek tekrar gelmesi olarak da kabul edebileceğimiz bu yapıya göre baykuşun geldiği yere en yakın

ev sahipleri baykuşa su vermelidir. Baykuş donuna giren ruhun geldiği evden isteği ise katilinin kısa zamanda bulunmasıdır. Cahiliye Arapları ise katili bulunmayıp, kısas olunmayan bir maktulün ruhunun, baykuş suretine girerek geceleri geleceğine ve baykuşun “Beni sulayınız, beni sulayınız!...” diye öttüğüne, katili bulunup, kısas olunca uçup gittiğine inanmışlardır (Kaman, 20015: 1140).

Kızılderililerde ise Sauk kabilesine ait “bir bardak su lütfen” isimli efsaneye göre Joe ve Nina isimli iki kardeş bayırdan aşağı yürürlerken üzerlerinden bir baykuş geçer. O an da kötü bir şeyin olacağını söyleyen Nina, baykuşun büyükbabalarının evinin üzerinden geçmesini fark eder. Bu farketmeden sonra kötü bir şeylerin olacağını düşünen iki çocuk ertesi gün gittikleri evde büyükbabalarını kıpırdayamaz bir şekilde yatar halde bulmuşlardır.

Ertesi gün oraya gittikleri zaman, yaşlı adamın görünüşte bir şeyi yok gibiymiş. Önünde bir fincanla masanın yanında, sandalyesinde oturuyormuş. Ama fincanı kaldırıp dudaklarına götürmeye çalıştığı zaman, ellerini kontrol edemiyor ve ayağa kalkmak istediği zaman da sandalyesinden kımıldayamıyormuş. Dört gün, gece gündüz, Nina kayınpederiyle kalmış ve ne zaman o boğuk baykuş sesi çıksa, yaşlı adamın ağzına su akıtıyormuş (Marriott-Rachlin 2003: 285-286).

Bir Kızılderili kabilesi olan Sauklara göre mutlu olmayan ruhların yaşamları boyunca kötülükler yapmış, yaşamlarını iyi değerlendirememiş ya da kendi yerlerine aileye başka biri alınmamış olanların ruhlarının, çoğu kez baykuş biçiminde geri döndükleri açıkça belirtilmektedir.

Kuzey Amerikalı her kabileye göre baykuş, uğursuzluk getiren bir kuştur ve o, ya ölüm habercisidir ya da ölümlerden haber aktarıcısıdır. Geceleyin göze ilişirse, baykuş yüz felcine neden olabilir. Kızılderili mitolojisinde yer alan birçok kabilede olumsuz anlamını koruyan baykuş, kötü haberi veren bir mesajcıdır.

İslamiyet öncesi, özellikle Şamanizm’in, animizmin etkili olduğu devirlerin kalıntıları olan bu inançlar, İslamiyet’in kabul edilmesi ile reddedilmiştir. Bunda ise Hz. Peygamberin

bir hadisi etkili olmuştur.

Baykuş ötmesinin uğursuzluk getireceği inancı, Hz. Peygamber'in hadislerinde: "(Eşyada) uğursuzluk yoktur..." ifadesi ile Baykuşun kötü çağrışımı İslam'da yeri olmayan batıl inançlardan sayılmıştır (Kaman, 20015: 1140).

Genel olarak baykuş, farklı tarihi dönemlerde kimi toplumlar tarafından olumlu bir role sahipken, zamanla, harabelerde yaşaması, fiziki özellikleri ve geceleri ortaya çıkması sebebiyle negatif bir rol üstlenmiştir.

2. Ayı

Ayı, güçlü ve gösterişli yapısı ile yüzyıllardan beri insanlığın dikkatini çekmiştir. Şamanizm'de yer ayı, şamanın göğe dair yolculuklarında aktif rol oynarken kimi zaman erkek ata olarak kabul görmüş kimi zaman da avlanan bir hayvandan öteye geçememiştir. Kült olarak kabul edilen ayı, zamanla toplumlar tarafından da kutsanmıştır.

Dünyanın birçok yerinde İnsanların atası sayılması ve içinde kutsal bir yaratığın daha doğrusu Tanrı'nın ruhunun yaşadığı inancı, ayı kültünün doğmasına yol açmıştır (Armutak, 2002: 423).

Ayı Türk mitolojisinde de geçmesine karşın kurt ya da at kadar önemli olmamıştır. Anadolu'da kurt kültünün ön plana çıkması sebebi ile Türkler kurdu ata olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu durum bütün toplumlarda geçerli değildir. Bazı topluluklarda kutsal olarak kabul edilen bu hayvan-ayı-, belli dönemlerde adının çokça zikredilmesinden dahi kaçınılmıştır.

Orta Asya, Sibirya ve özellikle Saha Türkleri arasında kült olarak kabul edilerek kutsanan hayvanlardan ayı, bu yönü ile insanların zihninde -kişi perspektifinde- erkek bir birey olarak kabul edilmiştir.

Roux'un bildirdiğine göre Orta Asya ve Sibirya'nın büyük bir kısmında ayı ile kadın arasında cinsel ilişki olabileceğine, hatta bunun belli sıklıkta olduğuna hala inanılmaktadır. Bu olasılığı kabul eden kavimler insan ve hayvan arasındaki fizyolojik benzerliği kanıtlama çabasındadırlar (Roux, 2000:

292).

Sadece Sibirya bölgesinde değil Orta ve İç Asya'da da izlerini görebileceğimiz ayı, kült olarak kabul edilmiştir. Özellikle kısır kadınlar tarafından halk hekimliği alanında psişik anlamdaki tedavilerde kullanılmıştır. Ayının isminin anılması ile tedavi olacağına inanan birçok kadın tarafından bu tedavi şekli uygulanmıştır.

"Orta ve İç Asya'daki bazı Türk topluluklarında hala yaşayan tözler arasında ayı da vardı. Ayı için kullanılan sözcüklerin bir kısmı ata anlamına gelir. Başkurtlar gibi bazı Türk toplulukları ata saydıkları ayıdan türediklerine inanıyorlardı (Çoruhlu, 2000: 160-161).

Ayının erkek olarak kabul edilmesi ve ayıyla evlenilmesi Tuva masallarında da geçmektedir. Bu masal şu şekilde anlatılmaktadır:

Bir hayvanla doğrudan evlenme Tuva masallarından Adıg Oğlu Iygılak Kara Möge "Ayının Oğlu Iygılak Kara Möge" masalında görülür. Masalın özeti şu şekildedir.

Bir zenginin yanında hizmetçi olarak çalışan Şivişkin Kaday adlı kadın akşamleyin su almaya gittiğinde bir ayı onu kaçırıp inine kapatarak kadını kendisine eş yapar. Kadın ayıdan hamile kalıp bir erkek çocuk doğurur. Çocuk, çok hızlı büyür. Birinci günde bir yaşındayım, ikinci günde iki yaşındayım... der. Çocuk ve annesi ayının onları kapattığı mağaradan kaçarlar. Ayı peşlerine düşse de, çocuk ayıyı döverek kaçırrır. Ana oğul birçok macera yaşadıktan sonra mutlu bir hayata kavuşurlar (Dilek, 2007: 209-210).

Ayının Oğlu Iygılak Kara Möge adlı masalda dikkati çeken unsur, masalın olay akışı açısından hayvanla evlenmeyle başlanmasıdır. Devamında ise evlenmenin sonunda bir çocuk doğar. Bu çocuk tamamen olağanüstü özelliklere sahip olup kendisini hayvandan ziyade insan olarak görmektedir. Masalın sonunda ise çocuk ayıdan daha güçlü fiziki özelliklere sahip olduktan sonra babasını reddederek cezalandırır.

Güç ve korumanın simgesi olan ayıların kış uykularına yatmaları ve bu uykunun birçok topluluk tarafından ölüm olarak değerlendirilmesi nedeniyle, kış uykusundan kalkan ayıların

ruhlarının yeniden doğduğuna inanılır. Yine Amerikan yerlileri, kış uykuları nedeniyle ayıların doğaüstü güçlerle ilişki içerisinde olduklarına ve siyah ayıların ise Batı'nın koruyucusu olduğuna inanırlar (Armutak, 2002: 423).

Eski Türklerin şamanlık inançlarında da, ayı kutsal bir hayvandır. Ayı, orman ruhlarının temsilcisi ve ormanın tanrısıdır. Ayı-Tanrı'ya Kıpçak Türkleri "Baba" derler ve bir tabu olarak ormana girdiklerinde ayının adını anmazlar. Bazı Türk boyları gibi Başkurt'lar da, atalarının ayı olduğuna ve ondan türediklerine inanırlar.

Ayı ya ait bazı parçaları üzerlerinde ve davullarında taşıyan şamanlar kısmen ayı gücünü de kendi üzerlerinde topluyorlardı. "Ayının muhtelif kısımlarından alınan kemikler de şaman elbiseleri üzerine dikiliyordu. Şamanın göğе yaptığı yolculuğu esnasında bazen ayı da bir yardımcı ruh olarak kullanılıyordu" (Çoruhlu, 2000: 160-161).

Ayı, avlanarak yenildiğinde bütün gücün kişiye geçtiğine inanılması ile tercih edilen hayvanlar arasında yer almıştır. Bunun dışında birçok mitolojide ise astronomik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kızılderililer ayının, gökyüzündeki Büyükayı Takımyıldızını oluşturduğuna inanırlar. Astronomik olaylar dışında bazı efsanelerde de sıradan bir hayvan olarak geçmektedir.

Kızılderili mitolojisinde ise ayı yukarıda bahsedildiği üzere bazen erkek bir karakter, bazen sıradan bir hayvandır. Ayrıca ayı, bir efsanede bahsedildiği üzere Büyükayı takımyıldızının oluşumunda da etkili olan bir varlıktır.

Ayı Kızılderili mitolojisinde normal bir hayvan olarak yaratılış efsanesinde yer almaktadır. Kızılderili mitolojisinin önemli tanrılarından olan Kumokums dünyanın ilk yaratılışı esnasında yeryüzüne dair unsurları yarattıktan sonra yorulduğunu ve bir ayı ne yapıyorsa o şekilde dinleneceğini söyler: "Kumokums ağaçları ve bitkileri topraktan çıkarmış; kuşları gökyüzüne, balıkları suya ve hayvanları da toprağa koymuş. Bir ayı ne yapıyorsa ben de yapacağım, diye düşünmüş Kumokums, "güvenli bir yerde kendime bir kovuk yapacağım" demiş" (Marriott- Rachlin 2003: 43).

Başka bir Kızılderili efsanesinde ayı normal bir hayvan olarak geçmektedir.

Bir gün, delikanlı yerde kocaman ayak izleri görmüş. Dere yatağının yukarısında, düzlükler içinde, ormanlıkların kıyısına kadar bunları izlemiş ve o zamana kadar görmüş olduğu ayıların en büyüğü olan siyah bir ayıya rastlamış. Ayı, delikanlıyı görmemiş ve delikanlı da tek okla onu kalbinden vurmuş (Marriott-Rachlin 2003: 57).

Güç ve heybeti ile ormanların hâkimi olarak kabul edilen ayı, birçok toplumda ay ile benzerlik göstererek astral unsurların anlatıldığı hikâyelerde geçmektedir. Ayı, dünya mitolojilerinde belki de en çok astral unsurların oluşumu ile ilgili efsanelerde geçmektedir. Özellikle avcılar tarafından avlanmak için kovalanan ayının olağanüstü bir şekilde gökyüzüne çıktığı görülmektedir. Ay ile bağlantılı olarak ele alınan ayı bazen de yıldızlarla ilişkilendirilir. Bu durum aşağıda yer alan bir Kızılderili efsanesinde şu şekilde geçmektedir.

Taos Dağı'nın soğuk eteklerine geldikleri zaman, yamaçlardan beyaz bir ay inmiş ve soğuk nefesini onlara yöneltmiş. Bu insanlardan bazıları hemen yere düşmüş; sağ kalanlar da, acı içinde becerebildikleri kadar koşup kaçmışlar. Ayı, yeniden Taos Dağı'nın yamaçlarına dönmüş, sonra da gökyüzüne çıkmış. Kışın, akşamın ilk saatlerinde onu orada, gökyüzünde görebilirsiniz (Marriott-Rachlin 2003: 104).

Gökyüzüne dair birçok mitik hikâyeyi bünyesinde bulunduran Kızılderililerin en çok dikkat çeken hikâyesi takımyıldızı yani büyük ayı hikâyesidir. Takımyıldızının oluşum safhası Kızılderili mitolojisinde şu şekilde anlatılır:

“Bir zamanlar kışın ilk aylarıymış, üç delikanlı avlanmaya çıkmışlar. Delikanlılardan biri, adı Sıkı Tut olan köpeğini yanına almış. Dolaşırken bir izi sürmüşler. İzler onları tepenin yamacındaki bir mağaraya götürmüş. Mağarada bir ayı ini bulmuşlar. En büyük olanları “Ben girerim” demiş. Ayıyı sürüp dışarı çıkarmak için yayıyla onu dürtmeye başlamış. Ayı oradan çıkmış. Ortanca avcı, “Dikkat batıya doğru gidiyor, demiş. Büyük olan avcı “Altımızda yeryüzü büyükannemiz var. Bu

ayı bizi gökyüzüne doğru götürüyor. Artık çok geç olmuş, gökyüzü ayısı onları çok yükseklerle götürmüş. Sonunda avcılar ayıyı yakalayıp öldürmüşler. Akçaağaç ve somak dallarını üst üste yığmış ve bu dal yığının üstünde de ayıyı parçalara ayırmışlar. Yılın herhangi bir zamanında gökyüzüne bakacak olursanız, kare şeklini oluşturan üç büyük parlak yıldız ve bir de küçük donuk bir yıldız görürsünüz. Dört yıldızdan oluşan kare ayıyı, bunların peşindeki üç yıldız o üç delikanlı ve belli belirsiz görebildiğiniz o küçük yıldız da Sıkı Tut adındaki o küçük köpektir (Marriott- Rachlin 2003: 83-84).

3. Örümcek

Kızılderili mitolojisinde örümcek diğer hayvanlara nazaran daha önemli ve daha kutsal bir yerde bulunmaktadır. “Örümcek Nine, Örümcek Büyükanne, Büyükanne” gibi isimlerle de anılan bu hayvan Türk mitolojisine göre bazen Hz. Havva’yı bazen Umay’yı bazen de Ak-Ene’yi temsil etmektedir. Lilith karakteri ile de anılan örümcek aslında Tevrat’ta yer alan bir karakterdir.

Dilediği zamanlarda kendisini genç ve güzel bir kadına döndürebilme yeteneği olmasına karşın Örümcek Nine, nerede karşımıza çıksa, ilk elde yaşlı olarak Havva’yı ve Lilith’i[1] benliğine ulaşmış bir biçimde kadınlığın tümünü üzerine almıştır. Serüvenlerinde, Örümcek Nine tek başına ya da torunlarıyla birlikte yaşar. Örümcek Nine akıllı ve sevecen öğütleriyle insanların düşüncelerine ve kaderlerine yön verir ya da düşünceleri ve davranışları kendisine saygısız olan kimseleri toprağın altına çeker (Marriott-Rachlin, 2003: 33). Kızılderili efsaneleri içindeki Yaratılış efsanesinde de yer alan Örümcek Nine kısmi olarak Ak-Ene’ye benzetilmektedir. Tanrı Maheo ile yaratma eyleminde yan yana olan ve hayvanlar yaratıldıktan sonra katı yerin şekillenmesi esnasında ve güneşin dünyaya getirilmesinde aktif rol oynamıştır. Örümcek Nine ile hayvanlar arasında bir efsanede geçen diyalog şu şekildedir:

“Herkes “Kimsin sen?” diye sormuş. “İnce bir sesle otların

arasında gizlenerek konuşan kim?”

“Benim, ben Örümcek Büyükanne’niz” diye yanıtlamış o ses. Belki de ben size ışık getirmek için dünyaya getirildim. Kim bilir? Daha sonra Örümcek Büyükanne biraz nemli çamur buluncaya kadar karanlıkta etrafını yoklamış. Çamuru elleriyle yuvarlamış ve ona küçük bir kâse biçimini vermiş. Kâsesini alarak, geriye dönerken yolunu bulabilmesi için ardından lif bıraka bıraka doğuya doğru yola koyulmuş. Yavaşça yaklaşmış, yaklaşmış, güneşin küçük bir parçasını almış ve onu çamurdan kâsesine koymuş. Sonra, doğudan batıya dönerken güneşin ışığı önünde büyüüp yayılarak, örmüş olduğu lifi izleye izleye gelmiş. Eğer dikkat ederseniz, bugün bile bir örümcek ağı, güneşin yuvarlağı ve ışınları biçimindedir ve örümcek, ağını sabahleyin güneş iyice yükselmeden önce, çok erkenden döner (Marriott- Rachlin 2003: 51).

Birçok Kızılderili kabilesinde örümcek kült olarak kabul edilmiş ve korunarak öldürülmemiştir. Karakter olarak bir dişi şeklinde tasavvur edilmiştir. Yaradılış efsanesinde rol oynayan Örümcek Nine, Türk mitolojisinde Umay’a kimi zamanda Ak Ene’ye benzetilmektedir.

Örümcek Büyükanne, her zaman evlerin köşeli yerlerinde yaşayan “gri renkli küçük şey” olarak betimlenir. Bu nedenle, hiçbir iyi huylu Hopili ev kadını örümceği öldürmez ve onun ağlarını bozmaz. Eğer mutlaka gerekliyse, Hopili bir kadın, gri örümceği süpürgesi üzerinde kaldırır ve onu kapının dışına koyar. Doğaüstü bir varlık olan Örümcek Büyükanne, öbür birçok Kuzey Amerikalı Kızılderili gruplarda olduğu gibi, Hopilerde de dişilik temelinin simgesidir. (Marriott-Rachlin 2003: 290). Kızılderililerde kutsanan ve öldürülmeyen örümcek, Anadolu’da da görülmektedir. Örümceğin Anadolu’da öldürülmemesinin kökeni İslami döneme dayanmaktadır. Hz. Peygamber’in Hz. Ebubekir ile birlikte Mekke’den kaçarken bir mağaraya sığınmaları, örümceğin bir ağ ile mağaranın girişini kapaması ile örümcek, Türk ve İslam dünyasında kutsal bir değer kazanmıştır. Öldürülmeyen ya da güneş doğduktan sonra dışarıya bırakılan bu hayvan, Kızılderili mitolojisinde de geçtiği üzere Türk mitolojisi ile benzerlik göstermektedir. Başka bir Kızılderili

efsanesinde ise Örümcek Nine'nin mekân olarak nerede yaşadığına dair bilgi verilirken insanların koruyuculuğu dikkat çekmektedir.

Efsaneye göre patikanın yarı yolunda bir çeşme vardır. Patikadan kim geçerse, çeşmenin yanına yakacak bir parça odunu uyarı olarak koymak zorundadır; çünkü Örümcek Büyükanne'nin suyun yanındaki kayaların altında yaşadığı yer burasıdır. Onu gri renkli, ufak, yaşlı kadını oturup ağlarını örerken görebilirsiniz. Her zaman bir işle uğraşır o (Marriott-Rachlin 2003: 291).

Annelik içgüdüsüne koruyuculuk etkisinin de eklendiği Örümcek Nine karakteri Kızılderililerin hayatlarında önemli bir rol oynamıştır. Dünyanın yaratılışında, yeryüzünün şekillenmesinde ve güneşin yeryüzüne getirilmesinde aktif rol alarak insanları yönlendirmiştir.

Pueblo kabilesi tarafından anlatılan efsaneye göre köstebek aracılığı ile karanlıklar ülkesinde yeryüzüne ışığı aramaya giden insanlar korkarak gözlerini elleri ile kapatırlar ve o anda bir ses duyulur:

“Sabırlı olun, çocuklarım” diyormuş bu ince ses. “Size yardım edeceğim.” İnsanların en yaşlısı ona sormuş: “Kimsin sen, ana?” “Ellerinizi gözlerinizden çekin, ama yavaş yavaş yapın bunu” diye yanıt vermiş kadın böylece. “Şimdi de bir dakika bekleyin. Ellerinizi biraz daha kaldırın. Şimdi bu hareketi tekrar edin. Sonunda gözlerini örtmeyip açmışlar ve kendileriyle kimin konuşmakta olduğunu görebilmişler. Bu, dünyanın ve yaşayan bütün varlıkların büyükannesi, ihtiyar, eğri büğrü, küçük Örümcek Nine'miş (Marriott-Rachlin 2003: 100).

Başka bir efsane de yine aynı misyonla karşımıza çıkan Örümcek Büyükanne, kendini şu şekilde tanıtır:

“Ben Örümcek Kadın, bütün yaşayan varlıkların ve nesnelerin annesi ve koruyucusu olduğum için, bana Büyükanne diyebilirsiniz” (Marriott-Rachlin 2003: 100).

4. Kaplumbağa

Birçok mitolojide şekil olarak farklı efsanelere konu olan kaplumbağa, gerek sırt kısmı ile gerekse alt kısmı ile kozmolojik mitlerde sıkça geçmektedir. Mitolojide, (kozmogonik mitlerde) adını duyduğumuz kaplumbağa dünya tasvirinde benzetme unsuru olarak geçmektedir. Kavisli oluşu ve uzun yaşaması ile dünyaya benzetilen bu hayvan aynı zamanda dünyanın üzerinde durduğu iddia edilen hayvanlardan bir tanesidir.

Kaplumbağanın kubbe şeklini andıran sırtı gök (yang) ve alt kısmıysa yer (yin) unsuruna işaret etmekteydi. Böylece kaplumbağa bir su üzerinde bulunan yeryüzüyle onun üzerindeki göğü temsil eden bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2000: 170).

Dış görünüşünden hareketle mitolojik bir imge haline getirilen kaplumbağa Türklerde ve Çinlilerde ortak bazı tasavvurlara sahiptir. Çinlilerin mitolojilerinde de geçen bu hayvan göksel unsurların yer aldığı kozmolojik tasarıma göre, kutlu bir hayvan olarak geçmektedir.

Onun dört ayağının birbirini izleyişi, dört mevsimin ahenkli bir biçimde birbirini takip edilişine benzetilir. Kabuğunun üzerindeki desen, kuzey gök yarım küresindeki bir yıldız grubuna işaret eder. Sol gözü güneşi, sağ gözüyse ayı temsil eder. Bütün kabuklu hayvanların reisi sayılan kaplumbağa, kışın hareketsiz kaldığı ve yazın kabuğunu değiştirip kabuğundan dışarı çıktığı için uzun bir ömre sahip olmuş, bundan dolayı uzun ömürlülüğün ve sabrın simgesi sayılmıştır (Çoruhlu, 2000: 170).

Kızılderili mitolojisinde belki de en çok zikredilen hayvan kaplumbağa olmuştur. Şayen kabilesinin yaratılış efsanesinde Tanrı Maheo'nun yeryüzünü şekillendirmesi esnasında elindeki çamuru bir tane Kaplumbağanın üzerine bırakması ile yeryüzü meydana gelmektedir. Kaplumbağa neslinin ağır hareket etmesi ise üzerindeki çamurun ağırlığından olduğu hâlâ Kızılderililer tarafından kabul gören bir inançtır.

Kızılderililer tarafından anlatılan bir efsanede kaplumbağanın mistik bir güce sahip oluşu ve insanları etkilemesi şu şekilde geçmektedir:

Çok önceleri elli delikanlı yaban sığırı avlamak üzere yola çıkarlar. Yolda yürüdükçe çok ilerilerde parlak bir şey görürler. Merakla yaklaşan gençler bunun bir su kaplumbağası olduğunu anlarlar. Bazıları yola devam etmeleri gerektiğini, diğerleri ise bunun çok gizemli aynı zamanda tehlikeli olabileceğini savunmuş. Merakına yenilen bir genç hiç düşünmeden “sırtına bineceğim” demiş. Bu delikanlıdan sonra şef haricindeki diğer 49 delikanlıda bu kaplumbağanın sırtına binerler. Şefin inin uyarıları üzerine inmeye kara verirler. Tam inecekleri esnada ayaklarının kıpırdamadığını görürler. 49 delikanlı şeflerine yardım etmesi için yalvarmışlar. Şef kaplumbağaya: “Dur ne olur, bırak kardeşlerimi insanlardan”. Şef ne yaptıysa da sonuç değişmemiş. Kaplumbağa gittiği göle bu 49 delikanlı ile beraber yürümüş. Köyüne dönen şef 49 delikanlının gizemli ve güçlü bir yaratık tarafından kaçırılıp götürüldüğünü söyler. Hâlâ o gölün kenarında bu ailelerin yas tuttuğuna inanılır (Marriott- Rachlin 2003: 63-68).

Yüzyıllardır dünyanın ne üzerinde durduğu konusu insanlığın zihnini meşgul etmiştir. Bu konuda üç farklı iddia yer almıştır: Öküz, balık ve kaplumbağa. Kaplumbağa tasavvuru genellikle Doğu mitolojisinde yer almaktadır.

Verbitskiy’in topladığı bu çok önemli Altay yaratılış destanındaki en önemli motif şüphesiz ki dünyamızın üzerinde durduğu büyük balıktı. Budizm ile Çin kültürünün tesirleri altına girmiş olan halklara göre ise dünya, bir kaplumbağa üzerinde duruyordu (Ögel 2003: 441).

Önemli köklü mitolojilerden olan Çin ve Hindistan’a ek olarak yerin, kaplumbağa üzerinde durması Kızılderili mitolojisinde de görülmektedir. Şayen kabilesine ait bir efsaneye göre deniz canlılarının katı yer istekleri karşısında Tanrı Maheo, eline aldığı küçük bir çamuru çevirerek şekil vermeye çalışır. Daha sonra orada toplanan tüm canlılara yeri yaratma esnasında kimin yeri sırtına alabileceğini sorar. Balıklar yeri oluşturan çamuru sırt yüzgeçleri dar olduğu için alamayacaklarını söylerler. Diğer canlılar da buna benzer sebeplerle yapamayacaklarını söyleyince geriye sadece

Kaplumbağa kalır.

Maheo su tavuğunun getirdiği çamuru elleri arasında çevirir. Her çevirişte çamur biraz daha büyümeye başlar. Büyüyen bu çamuru koyacak yer arayan Maheo, tekrar canlılara seslenir ve onlara bu çamuru taşıyacak birilerinin olup olmadığını sorar. Balıklar bu çamuru taşımak için dar olmaları ve sırt yüzgeçlerinin çamuru parçaladıkları sebebiyle bu işi yapacak tek kişinin su yarattığı olduğunu söylerler. Maheo Kaplumbağa Büyükanne'ye: Bana yardım edebilecek misin?" diye sorar.

"Çok yaşlıyım ve çok yavaş hareket edebiliyorum, ama denerim" diyerek yanıt verir kaplumbağa ve Maheo'ya doğru yüzer. Maheo, bir tepe biçimine gelinceye kadar çamuru onun sırtına yığmaya başlar. Kaplumbağa Büyükanne görünmez oluncaya kadar çamur tepesi Maheo'nun elleriyle büyür, yayılır ve düzelir. (Marriott-Rachlin 2003: 43).

Suyun yaratılmasından sonra bu şekilde yeryüzü de oluşmuş olur. Yukarıda da görüldüğü gibi dünyanın bir şey üzerinde durması inancında üç hayvan yer almaktadır. Öküz ve balık Türk mitolojisinde yaygın olarak geçmesine rağmen Kızılderili mitolojinde kaplumbağa yer almaktadır. Kaplumbağa Kızılderili mitoloji için kutsal kabul edilen önemli bir hayvandır.

Kaplumbağaya ait bir diğer efsane ise Sauk kabilesinde sıkça anlatılan efsanedir. Kaplumbağanın üzerindeki lekelerin, rengin oluşmasında aynı zamanda karnı üzerinde gitmesinde bu efsanenin etkisi vardır.

Bir köyde var olan evde yumuşak bağılı bir kaplumbağa tek başına otururmuş. Karısı yokmuş; kendisine şöyle bir bakan her kadınla oynaşan, kadın delisi bir adammış. Kızları sevgililerinin ellerinden alır, kadınları kocalarından ayırır ve herkes için sorun yaratırmış. Sonunda köyde büyük bir gümbürtü kopmuş ve İsa isimli gencin büyükannesi: İsa şu kaplumbağaya bir şeyler yapmalısın" demiş.

İsa iri kara gözlü, uzun, gür saçlı genç ve güzel bir kadın kılığına girmiş. Kaplumbağanın yanına gitmiş. Bir müddet sonra uyuyan kaplumbağaya büyü yapmak için sihirli gücünü kullanmış. Tamamen uyuyan kaplumbağanın yanına içi ısırın karıncalarla dolu bir kütük getirmiş. Bir müddet sonra karıncalar

kaplumbağayı ısırmaya başlamışlar. Uyanan ve acı çeken kaplumbağanın yanına gelen İsa kaplumbağaya şöyle seslenmiş: “Bütün insanlara yeteri kadar sorun çıkardın. Uzun süre köyü rahatsız ettin. Bundan sonra insanlar senin neyin nesi olduğunu anlayacaklar, çünkü bütün bu boya süsünle karnının üzerinde sürüneceksin. Ve boyayı ben senin üzerinde bırakacağım, böylelikle herkes seni tanıyacak (Marriott-Rachlin 2003: 179-182) demiş.

5. Yılan

Yılan Şamanizm ile ilintili olarak Erlik'i temsil eden bir hayvandır. Türk mitolojisinde yer alan renk kavramlarında ak renk Gök ile beraber Gök Tanrı'yı karşılarken kara renk ise Erlik'i karşılamaktadır. Halk arasında sıkça duyulan “karayılan” ifadesi de Erlik ve kötülüğü hatırlatan en önemli mitolojik unsurdur.

On iki hayvanlı Türk takviminin yıl simgelerinden biri olan yılan Radloff'un tespit ettiği Altay yaradılış efsanesinde yer alır. Burada yılan, Erlik'in sözüne aldanan bir hayvandır; çünkü yılan ve köpek, yenilmesi yasaklanan dört daldaki meyveleri korumakla görevliydi. Erlik ilk insanlar olan Törüngey ve Eje'yi yasak meyveleri için kandırmaya çalışırken, yılan ağaca çıkarak elmayı ısıtır. Bu arada Erlik'in sözlerine kanan ve yılanın yaptığını gören Eje de elmayı ısıtır ve ısırmak istemediği halde Törüngey'in ağzına sürer. O anda her ikisinin de tüyleri dökülür. Yaratıcı Ülgen bu işin sorumlusunun kim olduğunu sorduğu zaman yılan, köpek, Törüngey ve Eje suçu birbirine atarlar. Bu nedenle hepsini cezalandıran Ülgen yılanı: “Şimdi sen Körmös (Şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun, öldürsün,” der. Sonunda Törüngey ve Eje dünyada, Şeytan da yeraltında yaşamaya mahkûm edilir (Çoruhlu, 2000: 181)

Görüldüğü gibi Türkler ve çevrelerindeki toplumların mitolojilerinde yılan önemli yer tutmaktadır. Yılanın bu muhtelif yönleri İslamiyet'ten sonraki Türk (ve İslam) tasavvurlarına da yansımıştır.

Anadolu'da evi koruduğuna inanılan ve "evin arabı" olarak da adlandırılan yılan öldürölmemiştir. Kin güttüğüne ve zarar verildiğinde mutlaka kişiye zarar veren bu hayvan, Türkler tarafından hala saygı duyulan bir hayvandır. Türklerde olduğu kadar Kızılderili mitolojisinde de yılan önemli bir yer tutmaktadır. Kızılderili mitolojisinde mitik bir hayvan olarak efsanelerde sıkça geçen yılanın Rio Grande Vadisinde Tanrı olarak tasavvur edilerek tapınımına ek olarak Şayen kabilesinde ise su iyesi şekline giren bir yılandan da bahsedilmektedir. Anadolu'da yılanın sıkça geçtiğı bir diğerkonu ise ocaklardır. Halk hekimliğı ve uygulamalarında yılcık olarak adlandırılan hastalığın tedavisini ocaklı olarak bilinen kişiler yapmaktadır. Bu rahatsızlığın tedavisi bahar aylarında yani yılanların kış uykusundan uyanmaya başladığı zamanlarda yapılmaktadır. "Bahar mevsiminde yılanların ortaya çıkmaya başladığı zamanlarda sıkça görölen bu hastalık vücudun farklı bölgelerinde dolanan sızı olarak nitelendirilmektedir" (Ateş, 2015: 82).

Doğayla iç içe bir hayat süren Kızılderililerin mitolojilerinde ağırlıklı olarak doğadaki unsurlar yer almıştır. Gizemli varlıklar, hayvanlar, güç ve esrarengiz birçok bitki onların ilgi alanına girmiştir. İlgi alanlarına giren birçok unsur da onlar için tapılacak unsurlar haline gelmiştir. Buna en güzel örnek Rio Grande Vadisi'nden, batıda Arizona merkezine kadar olan yerlerde yaşayan Kızılderili köylülerin tüylü bir yılana tapınmaları örnek olarak gösterilebilir. Bu köylülerin inancına göre, her kim büyük bir su külesinin önünden geçerse yiyecek ve tütün adağında bulunması gerekir. Şayen kabilesinde yaşayan bu hikâye genel olarak şu şekildedir:

İki delikanlı bir gün çevrelerini tanımak için dolaşmaya başlarlar. Bir müddet sonra acıkırlar. Karşılarına dev gibi iki yumurta çıkar. Bir tanesi işte yiyecek yemek, derken diğeri ise "Böyle büyölü görünümü olan bir şeyi yememiz gerektiğini sanmıyorum" demiş. Diğeri yumurtaların bir kuş ya da bir su kaplumbağasına ait olduğunu söyleyerek hemen orada bir ateş yakarak yumurtaları pişirmeye başlamış. Pişirdiğı

yumurtaları yiyen delikanlı kısa bir süre sonra kötöleşmeye başlar. Bacakları kaskatı kesildiğini ve kıpırdatamadığını söyler. Ayaklarının derisinin ise yılan derisi gibi çizgili ve pul pul olduğunu fark etmiş. Tekrar dönmek için yola koyulan iki gençten yumurtaları yiyen delikanlının bedeninin alt kısmı tam bir yılan dönüşmüş. Akşam olduğunda Mississippi Nehri'ne yaklaştıklarına delikanlı arkadaşına kendisini bu nehre çağırdıklarını söyler. O nehre girip bir süre yüzen delikanlı gözden kaybolur. Su içerisinde bir müddet sonra gövdesi mavimsi bir deriyle kaplı, iki boynuzu ve gözlerinde de kırmızı benekler olan bir yılan çıkar. Kenarda bekleyen delikanlı ilk önce korkar, yılandan gelen sesle rahatlar. O yılanın arkadaşı olduğunu anlar. Yılan adam, arkadaşına geri dönüp ailesine artık gelmeyeceğini, o nehri koruduğunu iletmesini söyler. Bir isteği daha vardır: "Buradan geçtiğin zamanlar, bir yaban sığırı işkembesi nehrin ortasına atmalısın ya da içebileyim diye bana tütün de atabilirsin", demiş. O gün bugündür Şayenler yılan adamın dileğini yerine getirirler (Marriott-Rachlin 2003: 77-83).

Eski kozmogonik tasavvurlarda kaplumbağayla birlikte dünyayı denizin üzerinde tutan bir yılandan bahsedildiği gibi, bazı dinlerde yerin en aşağı tabakasının altında bin başlı bir yılan bulunduğu kabul ediliyordu. Görüldüğü gibi Türkler ve çevrelerindeki toplumların mitolojilerinde yılan önemli yer tutmaktadır. Yılanın hem Türklerde hem de Kızılderili mitolojisinde ortak olarak kullanımı mitolojinin etkisinden kaynaklanmaktadır.

6. Geyik

Anadolu'da ermişlerle ilişkilendirilen bu hayvanın avlanması istenmez. Gök ile ilişkisi olduğu da düşünülen bu hayvan tılsımlı olarak kabul edilir. Eski Türklerde geyik, kutsal bir hayvandır bu nedenle totem olarak değerlendirilir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra da önemini koruyan bu hayvan "av hayvanı, şekil değiştirme unsuru ve benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. "Oğuz Kağan destanında Oğuz

Kağan Ormandaki canavarı yakalamak için yemlik olarak bir geyiği ağaca bağlar. Moğol ve Tatarlarda da geyik, yol gösterici ve kurtarıcıdır” (Armutak, 2002: 424).

Geyik, tıpkı kurt gibi Türkler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu önem kendini dilde, edebiyat ürünlerinde, halı ve kilim desenlerinde olduğu kadar inançlarda da göstermektedir. Yüzyıllardır geyik, avcılıkta en fazla avlanan hayvanlardan bir tanesidir. Yüzyıllardır insanlığın yiyecek ve et ihtiyacını karşılamış bu hayvan Türk mitolojisinde olduğu kadar Kızılderili mitolojisinde de görülmektedir.

Efsanede geçen genç genellikle kendisinin ancak taşıyabileceği kadar av buluyor, ama bazen de bir insanın yüklenip taşıyabileceğinden çok daha ağır olan bir geyik ya da iri boynuzlu ve daha kocaman bir geyik avlıyormuş (Marriott-Rachlin 2003: 57).

Başka bir Kızılderili efsanesinde ise yaşlı bir kadınla geyik arasında geçen durum anlatılmaktadır. İlk önceleri insanlar ile iç içe yaşayan geyikler aşağıdaki olay neticesinde ormanlara çekilmişlerdir.

Geyiklerden biri tek başına yaşayan yaşlı bir kadının kulübesine gitmiş ve çatısını örten çalıları kemirmeye başlamış. Yaşlı kadın kızmış, çünkü küçük çalı kulübesini yapmak bile çok emeğini ve zamanını almış bulunuyormuş. Ateşin içinden bir dal kapmış ve dışarı fırlatmış, orada sopayı geyiğin burnuna vura vura onu dövmeye başlamış. Dalın üzerindeki beyaz küller, geyiğin burnuna yapışmış. O günden bugüne, her geyik yüzünde beyaz bir iz taşır. Yaşlı kadın , “Bundan sonra insanlardan uzak durun” diye emretmiş. “Onlara yaklaşırsanız, burnunuz size bunu haber verecek.” Ve o günden bugüne, hayvanlar ancak geceleyin kampa yaklaşırlar ve insanlar avlarını gündüzleri uzak yakın her yerde aramak zorunda kalırlar. İnsanlar ve hayvanlar artık dost değildirler; yaşlı kadının yüzünden hayvanlar, insanların kokusunu alabilmekte ve onlardan uzak durabilmektedirler (Marriott- Rachlin 2003: 172-173).

7. Köstebek:

Köstebek, yeraltında kazdıkları tünellerde yaşayan ve memeli grubunda yer alan bir hayvandır. Çok küçük gözleri olan köstebek Türkiye’de olduğu gibi Kızılderililerin yaşadığı Amerika kıtasında da yer almıştır. Anadolu’da “köstü, kör köstü ya da köstebek isimleri ile anılan bu hayvanın bulunduğu alanlar toprak yığınları ile bilinmektedir. Türk mitolojisinde pek rastlamadığımız köstebek, Kızılderili mitolojisinde güneşin dünyaya getirilişi ile ilgili bir efsanede geçmektedir. Toprak altında hızlı gitmesi ile diğer hayvanlara yol göstermektedir. Pueblo Kızılderilileri tarafından anlatılan efsaneye göre insanlar ışığı bir köstebek sayesinde bulmuşlardır. Efsane şu şekildedir:

Başlangıçta dünyanın tümü karanlıkmış. İnsanlar karanlıklar içinde, yeraltında yaşarlarmış. Karanlıkta geçen uzun bir zamandan sonra, insanlar rahatsız olmaya başlamışlar. Bir zaman sonra küçük pençeleri ve sivri uçlu tırnakları ile karanlıkta kendine yol aça aç, Köstebek onları ziyarete gelmiş. İnsanların yaşlı olanları Köstebek’e sormuşlar:

“Bundan daha fazla bir dünya var mı arkadaş?

“Karanlıkta hızlı dolaşıp çok uzaklara gittiğim doğru demiş Köstebek. Yukarılara çıktığımda, sanıyorum oralarda daha başka bir hava var. Kör olduğum için farkı göremiyorum. Gözlerim sizinkiler gibi gün ışığını göremiyor. İhtiyarlar “Nasıl gidebiliriz?” diye sormuşlar ona. “Köstebek benim arkamdan gelin” demiş. Köstebek pençeleriyle toprağı kazdıkça, çıkan toprağı bu pençe ellerden alıp, önlerinde engel olmaması için birbirlerine geçire geçire iyice arkalara gönderiyorlarmış. İşte bu yüzden, Köstebek’in insanlar için açtığı tünel onların ardından kapanmış. İşte bu yüzden insanlar, önceki karanlık dünyalarına giden yolu bir daha hiçbir zaman bulamamışlar.

Sonunda köstebek kazma işlemini durdurduğu zaman insanlar yeni dünyalarına çıkmışlar. Işık, kutsal bir su gibi onları baştanbaşa yıkıyor, her taraflarını aydınlatıyormuş. İnsanlar ışık yüzünden Köstebek gibi körleşmişler. Daha sonra da korkmaya başlamışlar. Görüş yetenekleri başlarından yanıp gitmesin diye gözlerini elleriyle örtmüşler (Marriott- Rachlin 2003: 98-100).

8. Kirpi

Farklı kabilelerden oluşan Kızılderililer, bazı hayvanları kutsamışlardır. Ancak bu kutsama bazı kabilelerde ön plana çıkarken bazı kabilelerde sönük kalmıştır. Örneğin: Şayenler için çok önem ifade etmeyen kirpi Kiowalılar tarafından yüceltilmiştir.

Şayenlerin kültür öğeleri ne kadar karmaşıksa, Kiowalılarının kültür öğeleri de o kadar dinamiktir. Büyük kirpiler Kiowalılarının bulundukları yerlerde yaşamamıştır ve her nasılsa bu hayvan dinsel bir tabuyla korunan bir hayvan olmuştur. “Eti yenmemiş, dikenleri de çıkarılmamıştır. Bu yüzden Kiowalılar kirpi dikenleri üzerine yapılan işlemler yerine renkli desenler kullanmışlardır” (Marriott-Rachlin 2003: 70).

9. Possum

Possum, Kızılderililerin “Güneş Nasıl Oluştı” isimli efsanesinde geçmektedir. Çerokilere ait olan bu efsanede güneşin dünyaya hayvanlar tarafından nasıl getirildiği konusu anlatılmaktadır.

Efsanede possum şu şekilde geçmektedir: “Faregillerden memeli bir hayvan türünden olan ve didelfis de denilen possum; “Ben deneyebilirim” der ve yola çıkar. Doğuya doğru gittikçe, ışık gözlerini kamaştıracak kadar büyümeye başlamış ve possum parlak ışıktan korunmak için gözlerini oğuşturmuş. Dikkat ederseniz bugün bile possumun gözlerinin yarı yarıya kapalı olduğunu, yuvasından yalnızca geceleri dışarı çıktığını görürsünüz. Possum durmadan dünyanın öbür ucuna gitmiş ve orada güneşi bulmuş. Güneşin küçük bir parçasını kapmış, gür, güzel kuyruğuna saklamış; fakat güneş çok sıcak olduğundan possumun bütün kürkünü olduğu gibi yakmış. Possum tekrar geri döndüğü zaman kuyruğu, bugün de olduğu gibi çıplakmış (Marriott-Rachlin 2003: 49-50).

10. Yaban Sığırları

Kızılderililerin yaşadığı zaman dilimi dikkate alındığında

avcılık önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Bu geçim kaynağının en önemli noktası ise yaban sığıridir. “Gevir” ismi ile de bilinen bu hayvan yemek için avlanmıştır. Evcilleştirilemeyen yaban sığırı, Kızılderililer için önemli hayvanlardan biri olmuştur. Yaban sığırının belki de bu kadar önem atfetmesi Maheo’nun yaban sığırını kutsamasından ileri gelmektedir. Maheo, insana hizmet etmesi için birçok hayvan yaratır; ama bunlar içerisinde tek bir hayvanı ön plana çıkarır: yaban sığırı. “Sonunda Maheo, Güç’üne bir tek hayvanın diğer bütün hayvanların hepsinin yerini tutabileceği düşüncesini söylemiş ve onlara yaban sığırını yaratmış” (Marriott-Rachlin 2003: 44).

11. Şahin

Beylik, kut ve gücü sembolize eden bazı kuşları Türkler ongun saymışlardır. Kızılderili mitolojisinde önemli bir yeri olan şahin, astral unsurların yer aldığı efsanelerde geçmektedir. Işığın yani güneşin gökyüzüne getirilişi ile ilgili efsanede yer alan diğer hayvanlar gibi şahin de gönüllü olarak mücadele eder.

“Ben gideceğim!” demiş şahin. “Güneşi kuyruğuma koymaktan daha iyi bir düşüncem var. Ben onu başıma koyarım” demiş. Güneşi başına koymuş, geri dönmek için yola koyulmuş, ama güneş çok sıcak ve yakıcı olduğundan kafasının bütün tüylerini yakıp kavurmuş. İşte bu nedenle bugün şahinin kafası keldir (Marriott-Rachlin 2003: 50).

Sonuç

Bütün dünya halkları bazı hayvanlara hayranlık ve saygı duymuşlardır. Zaman içinde bu saygı, mitoloji ile bütünleşerek bu hayvanların olağanüstü şekilde algılanmasını sağlamıştır. Kızılderililer de baykuş, ayı, örümcek, kaplumbağa, kirpi, possum, geyik ve yaban sığırı gibi hayvanları mitolojilerinde kutsal kabul etmişlerdir. Bu hayvanlar arasında geyik, ayı ve yılan Türkiye mitolojisinde ve diğer dünya mitolojilerinde

rastlanmaktadır. Ancak Kızılderili mitolojisinde yer alan bazı hayvanlar (possum, kirpi, yaban sığırdı) vardır ki onlar diğer mitolojilerde tespit edilememiştir. Bunun sebebi ya bu hayvanların diğer coğrafyalarda çok fazla bulunmayışı ya da önceki bahsedilen hayvanlara göre daha güçsüz, zayıf olmaları ve kayda değer kabul edilmeyişi olsa gerektir.

Kızılderili mitolojisinde ayı, üç farklı şekilde yer almaktadır. Birincisi, Kızılderililerin yaratılış efsanesinde Tanrı Kumokums'un yeryüzünü yarattıktan sonra "bir ayı nasıl dinleniyorsa ben de öyle dinleneceğim" diyerek kendisine bir kovuk yapıp orada dinlenmeye çekilmesi şeklindedir. İkincisi, ayı'nın normal bir hayvan olarak kabul edildiği hikâyedir. Bu hikâyede bir delikanlı ayıyı okuyla vurarak öldürmüştür. Üçüncüsü ise ayının astral bir unsur olarak kabul edildiği hikâyedir. Bu hikâyeye göre ayının peşine taktığı üç tane delikanlı ile bir köpekle birlikte Büyük Ayı takımyıldızını oluşturduğu ifade edilmektedir.

Örümcek, Kızılderili mitolojisinde geniş şekilde yer alan bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kızılderili mitolojisinde örümcek kadın olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca insanlara öğüt vererek onların kaderlerini yönlendirmede yardımcı olması Türk mitolojisindeki Ak-Ene ve Umay ile; İslam inancındaki Hz. Havva ile; Tevrat'ta geçen Lilith ile benzerlik kurulmasına sebep olmaktadır. Kızılderili mitolojisinde örümcek insanlara öğüt veren bir varlık olmasının yanında kendisine saygısız ve davranışları kötü olan insanları da toprağın altına çekerek cezalandıran bir varlık olarak kabul edilmektedir. Örümcek, Kızılderili mitolojisine göre güneşi dünyaya getiren bir varlıktır. Ayrıca karanlık ülkeden gelen ve güneş ile ilk kez karşılaşarak gözlerini açamayan insanlara da yardımcı olan ve aydınlığa alışmaları için onları yönlendiren bir mitik hayvan olarak da Kızılderili mitolojisinde yer almıştır. Belki de bu saydığımız yönlerde dolayı Kızılderililer bir örümceği gördüklerinde öldürmek yerine tıpkı Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi bir süpürge yardımıyla onu dışarıya bırakmaktadırlar.

Kaplumbağa, birçok mitolojide kendisine yer bulan bir hayvandır. Örneğin Çin mitolojisinde kaplumbağanın dört ayağının birbirini uyumlu şekilde izlemesi dört mevsime, sırtındaki kabuğunun deseni kuzey gök yarımküredeki bir yıldız grubuna, sol gözü güneşe, sağ gözü ise aya benzetilmiştir. Ayrıca birçok toplumda kaplumbağa uzun ömrün ve sabrın da simgesi olmuştur. Kızılderili mitolojisinde ise kaplumbağa üç farklı şekilde görülmektedir. Bunlardan birincisi, yeryüzünün kaplumbağanın sırtında durduğu hikâyedir. Bu hikâyeye göre Tanrı yeryüzünü yaratmak istediğinde toprağı koyacak yer bulamamıştır. Ardından bir kaplumbağa toprağı sırtında tutabileceğini söylemiş ve Tanrı da toprağı kaplumbağanın sırtına koymuştur. Toprak büyüdükçe kaplumbağa kaybolmuştur. Kızılderililer, kaplumbağanın çok yavaş hareket etmesini bu efsaneden hareketle sırtındaki yükün ağır olmasına bağlamışlardır. İkinci hikâyede bir kaplumbağanın kırk dokuz kişiyi kaçırması anlatılmaktadır. Üçüncü hikâye ise kaplumbağanın olumsuz bir varlık olarak kabul edilmesine dayalı bir anlatımadır. Bu hikâyeye göre kaplumbağa evinde tek başına oturan, her kadınla oynaşan, kızları sevgililerinin elinden alan, kadınları kocalarından ayıran ve herkes için bir sorun yaratan bir adam olarak tasavvur edilmektedir. Bu hikâyede İsa isimli bir genç kaplumbağaya büyü yaparak onu karnının üstünde sürünen bir varlık haline getirmiştir.

Şamanizm ile ilgili olarak Erlik'i temsil eden yılan, Kızılderililer için de önemlidir. Rio Grande Vadisi'nden Arizona merkezine kadar olan yerlerde yaşayan Kızılderililer tüylü bir yılanı tapmışlardır. Kızılderililer arasında anlatılan hikâyede bir insanın bir yılan donuna girmesi anlatılmaktadır. Hikâyede bu don değiştirmenin sebebi ise Kızılderili delikanlının bir yılanın yumurtasını pişirip yemesi olarak ifade edilmektedir. Hikâye'nin ilgi çekici yanlarından biri de yılan donuna giren delikanlının nehrin koruyucusu olduğunu bildirmesidir. Anadolu'da da evi koruduğuna inanılan ve "evin arabı" olarak da adlandırılan yılan ile ilişkili olarak Kızılderililerde de nehrin koruyucusu bir yılan olarak tasavvur edilmesi dikkat

çekicidir.

Geyik, Kızılderili mitolojisiinde yer alan bir diğ er hayvandır ve iki farklı hik âyede geçmektedir. Birincisinde geyiğ in bir av hayvanı olduğu bildirilmektedir. İkinci hik âyede ise geyiğ in daha önceden insanlarla i  içe yaşıadığı, daha sonra yaşı bir kadının zorlukla yaptığı evinin çatısındaki çalıları yemesi üzerine kadın tarafından dövüldüğü ve o günden sonra da insanlardan uzak durduğu bildirilmektedir. Bu hik âyede ayrıca geyiğ in yüzündeki beyaz izin de nasıl oluşıtuğu hakkında bilgi verilmektedir. Hik  yeye göre yaşı kadın, çatısındaki çalıları yemeye başılayan geyiğ in burnuna ateşten aldığı bir dal parçasıyla vurmuştur. Dalın ucundaki küllerin geyiğ in burnuna ve yüzüne değmesi sebebiyle de geyiğ in yüzündeki beyaz iz oluşımuştur.

Köstebek, Kızılderili mitolojisiinde bir hik âyede yer almaktadır. Bu hik  yeye göre köstebek, insanları yeraltındaki karanlık ülkeden güneşin etrafı aydınlattığı yeryüzüne getirmiştir.

Kızılderililerin Kiowa kabilesi için yüceltilen bir hayvan da kirpidir. Kiowalılar kirpinin dikenleri üzerine renkli desenler yaparak onu yüceltmişlerdir.

Possum ve şahin de güneşin yeryüzüne getirilmesi ile ilgili efsanelerde adları geçen hayvanlardır. İkisi de g neşı yeryüzüne getirmek istemişlerdir; ancak g neşı getirirlerken possumun kürkü yanmış ve kuyruğu bu yüzden bugünkü gibi çıplak kalmıştır, şahinin de başındaki tüyler yanmış ve bugün şahinin başının kel olmasının sebebi güneşin tüylerini yakması olarak kabul edilmiştir.

Kızılderili inancına göre kutsanan bir başka hayvan da “yaban sığırı” olmuştur. Maheo, insana hizmet etmesi için birçok hayvan yaratmıştır; ancak bu hayvanlar içinde sadece yaban sığırının diğ er bütün hayvanların yerini tutabileceğini söylemiştir.

Okt. Dr. Fatma ATEŞ,
Dumlupınar Üniversitesi Altıntaş MYO,
El-mek: fdegirmenci01@hotmail.com

Alıntı Kaynak: Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 11/10 Spring 2016.

KAYNAKÇA

- ◆ Armutak, Altan. (2002). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar, İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi 30 (2), 143-157, İstanbul.
- ◆ Ateş, F. (2015). “Anadolu Halk Hekimliği Uygulamalarında Demir Unsurunun Kullanımı / Usage Of Iron Element In The Anatolian Folk Medicine Applications”, TURKISH STUDIES – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/12 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8522>, p. 69-84.
- ◆ Bayat, Fuzuli. (2007a). Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi), Cilt 1. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ◆ Bayat, Fuzuli. (2007b). Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji), Cilt 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ◆ Beydili, Celal. (2005). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük. (Çeviren: Eren Ercan). Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- ◆ Bonnefoy, Yves. (1981). Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü, (Çeviren: Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- ◆ Çoruhlu, Yaşar. (1998). Türk Mitolojisinin ABC’si. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ◆ Çoruhlu, Yaşar. (2000). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ◆ Dilek, İbrahim. (2007). Sibiry Türk Masallarında Hayvanla Evlenme, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 22, s. 207-218, Konya

- ♦ Eliade, Mircea. (2003). Demirciler ve Simyacılar. Ankara: Kabalcı Yayınevi.
- ♦ Eliade, Mircea. (1991). Kutsal ve Din Dışı, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.
- ♦ Eliade, Mircea. (1992). İmgeler ve Simgeler. Ankara: Gece Yayınları.
- ♦ Eliade, Mircea. (2000). Dinler Tarihine Giriş. (Haz. Ergun Kocabıyık, Çev: Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ♦ Eliade, Mircea. (2001). Mitlerin Özellikleri. (Çev. Sema Rifat). İstanbul: Om Kuram Yayınları.
- ♦ Erdoes R.-Ortiz A. (2006). Kızılderili Efsaneleri ve Masalları. (Çev. Kahraman Türel). İstanbul: Anfora Yayınları.
- ♦ Esin, Emel. (2001). Türk Kozmogonisine Giriş. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ♦ Gömeç, Saadettin. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 4, 38-50.
- ♦ İnan, Abdulkadir. (1987). Makaleler ve İncelemeler, I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ♦ İnan, Abdulkadir. (1987). Makaleler ve İncelemeler, II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ♦ İnan, Abdülkadir. (2006). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ♦ Kaman, Sevda Gülakan (2015). Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine, Turkish Studies International Periodical For The Language and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015, p. 1137-1154, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/Turkishstudies.8008>, ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey
- ♦ Marriott, A.-Rachlin, Carol K. (2003). Kızılderili Mitolojisi. (Çev. Ünsal Özünlü). Ankara: İmge Yayınları.
- ♦ Müller, Werner. (2000). Kızılderililerin Dinleri, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- ♦ Ögel, Bahaeddin. (2003). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- ◆ Ögel, Bahaeddin. (2006). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ◆ Roux, Jean Paul. (2000). Orta Asya'da Kursal Bitkiler ve Hayvanlar. (Çeviren: Aykut Kazancıgil- Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ◆ Roux, Jean Paul. (2002). Türklerrin ve Moğolların Eski Dini. (Çeviren: Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ◆ Roux, Jean-Poul. (2011). Eski Türk Mitolojisi. (Çeviri: Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
- ◆ Seyidoğlu, Bilge. (2002). Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller. İstanbul: Dergah Yayınları.
- ◆ Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ◆ Uraz, Murat. (1992). Türk Mitolojisi. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları

<https://www.msxlabs.org/forum/mitoloji/277800-lilith.html#ixzz3z0oDI1Ca>. 04.04.2016

[1] Musevilik ve Hristiyanlık inançlarında Âdem'in ilk eşidir. Tevrat'ın ilk bölümü olan Yaradılış bölümünün birinci Bab'ında Âdem ile beraber bir dişi yaratıldığından, 2. Bölümde ise Âdem'in kaburga kemiğinden bir dişi yaratıldığı yazılıdır. Tevrat'ta açıkça yer almamasına rağmen; birçok Musevi dini kaynağı ikinci, Bölümde sözü geçen dişinin Âdem'in ikinci karısı olduğu, birinci bölümdekinin ise ilk karısı olan Lilith olduğuna inanırlar. İnanışa göre Lilith, Âdem ile aynı zamanda ve aynı anda yaratıldıklarından Âdem'in kendisine eşit olduğu görüşündedir (tarihin ilk feministi) bu sebeple de Âdem'e tabi olmayı şiddetle reddeder Tanrı'ya asi olur ve cennetten uzaklaştırılır. Bundan sonra Tanrı Âdem'in kaburga kemiğinden Havva'yı yaratır. Havva sonuçta erkeğinin bir parçasından yaratıldığından ona tabi olur. Âdem ile Havva ilk günahı işleyip cennetten kovulduktan sonra çocukları olur Lilith bunu kıskanır ve bundan sonra Âdem oğullarından doğacak her bebeği öldürmeye yemin eder. İnanışa göre kötü bir ifrit haline gelen Lilith gece hava karanlıktan sonra yeni doğum yapmış evlere girerek lohusa kadınların bebeklerini boğmaktadır. Bu sebeple günümüzde bazı Museviler arasında bir adet olarak, lohusa

kadın akşamları evde yalnız bırakılmaz ve akşamları çamaşır ipinde çocuk bezi bırakılmaz, çünkü bunları gören Lilith'in o evde çocuk olduğunu anlamasından endişe edilir. Mistika we fantastika